

B. Petersen en D. Oudenhoven

Samenvatting

Als het gaat om het percentage leerlingen dat van de basisschool wordt verwezen naar het speciaal onderwijs, bestaan er in Nederland aanzienlijke verschillen tussen regio's. Uit een berekening van verwijzpercentages van OBD-gebieden in de periode 1985-1990 blijkt, dat de kans op verwijzing in die periode in het meest verwijzende gebied gemiddeld tweeënhalf maal zo groot was als in het minst verwijzende gebied. Aan de hand van een groot aantal gegevens wordt nagegaan waaraan die verschillen zijn toe te schrijven. Hieruit blijkt dat het aanbod (de capaciteit) van het speciaal onderwijs verreweg de belangrijkste determinant is. Daarentegen blijken nòch demografische factoren nòch kenmerken van het regionale beleid op het punt van zorgverbreding, samenwerking en verwijzing een rol van betekenis te spelen.

1 Inleiding

In een onlangs afgerond onderzoek naar de acceptatie van WSNS-beleid is de respondenten onder meer gevraagd waaraan zij regionale verschillen in de verwijzing naar het speciaal onderwijs (SO) toeschrijven: aan kenmerken van de leerling, van het milieu, van het SO-aanbod, van de basisschool of van de leerkracht? De onderzoeksgroep bestaat uit vertegenwoordigers van vijf categorieën direct en indirect betrokkenen bij de onderwijspraktijk: coördinatoren van WSNS-samenwerkingsverbanden, leden van schoolbesturen, schooldirecteuren, leerkrachten, ouders; ruim de helft van deze respondenten heeft bindingen met het SO, de overigen met het basisonderwijs. De in totaal ruim 1100 respondenten kennen gemiddeld het grootste gewicht toe aan milieukenmerken, daarna aan leerlingkenmerken en daarna aan aanbodkenmerken (Ybema, Buunk & Schripsema, 1995). In het hierna beschreven onderzoek is een soortgelijke maar meer open

vraag voorgelegd aan vertegenwoordigers van regionale onderwijsbegeleidingsdiensten (OBD's). Aan 27 respondenten die menen dat het verwijzpercentage in hun regio onder het landelijk gemiddelde ligt, is gevraagd de belangrijkste oorzaken hiervan te noemen. Verreweg het meest genoemd worden verschillende aspecten van de zorgbreedte in het basisonderwijs, op afstand gevolgd door kenmerken van het eigen OBD-beleid en van het SO-aanbod in de regio (Petersen & Oudenhoven, 1994).

Hoe realistisch zijn de veronderstellingen van de actoren uit het onderwijsveld eigenlijk? In dit artikel worden onderzoeksgegevens besproken die inzicht geven in de feitelijke effecten van deze en andere mogelijke determinanten van verwijzing, en dus ook in het realiteitsgehalte van de genoemde veronderstellingen. Dát zich in Nederland grote regionale verschillen in verwijzing voordoen, is al eerder in onderzoek aangetoond (Meijer, 1982). Vervolgens is geconstateerd dat deze verschillen bovendien tamelijk stabiel zijn: analyse van de verwijzpercentages van de 80 nodale gebieden in de jaren 1985/86, 1986/87 en 1987/88 laat zien dat er gebieden zijn die in deze drie achtereenvolgende jaren door een hoog verwijzingsniveau worden gekenmerkt en dat er gebieden zijn die door de jaren heen relatief weinig verwijzingen kennen (Oudenhoven & Bakker, 1990).

2 Probleemstelling en opzet van het onderzoek

Met het hier beschreven onderzoek wordt beoogd inzicht te bieden in de macro-factoren die de regionale verschillen in verwijzing kunnen verklaren. Met de term macro-factoren wordt hier bedoeld op factoren op gebiedsniveau, zoals de regionale onderwijsbegeleiding, het regionale voorzieningenniveau, de regionale toepassing van overheidsbeleid en de cultureel-etnische samenstelling van de regionale

bevolking. De feitelijke verwijzingsbeslissingen worden echter genomen, dan wel voorbereid, op het niveau van de (basis)scholen. Daarom is tevens informatie verzameld over de mate waarin en de wijze waarop deze macrofactoren hun invloed doen gelden op het mesoniveau, dat van de scholen.

De probleemstelling luidt als volgt:

- 1 Welke regionale factoren hebben op het niveau van OBD-gebieden invloed op (verschillen in) verwijzing van leerlingen naar het speciaal onderwijs en wat is de rol van de onderwijsbegeleidingsdiensten hierbij?
  - 2 Welke regionale factoren spelen op het niveau van de basisscholen een rol bij verwijzing?
  - 3 Welke processen op de basisscholen gaan schuil achter de geconstateerde verbanden?
- Om op deze vragen een antwoord te vinden zijn de volgende deelonderzoeken uitgevoerd:
- a een onderzoek bij onderwijsbegeleidingsdiensten: een telefonische enquête onder alle OBD's en een beschrijvende analyse van de verzamelde gegevens;
  - b een causale analyse op gebiedsniveau: samenstelling van een uitgebreid databestand op gebiedsniveau, bestaande uit de onder a genoemde gegevens alsmede secundaire gegevens uit verschillende bronnen, en een causale analyse van deze gegevens;
  - c een scholenonderzoek: verzameling van gegevens bij een geselecteerde groep basisscholen en een kwalitatieve analyse van deze gegevens.

Ter bepaling van het gebiedsniveau is gekozen voor een indeling van Nederland in de werkgebieden van 60 regionale onderwijsbegeleidingsdiensten (OBD's). De voor WSNS gehanteerde regio-indeling komt hier nagenoeg mee overeen.

In dit artikel zullen we ons vooral bezighouden met de eerste onderzoeksvraag, die kan worden beantwoord op grond van de resultaten van deelonderzoek b. Daarnaast zullen we kort ingaan op enkele relevante aspecten van deelonderzoek c.

Het databestand waarop de causale analyse is uitgevoerd, is samengesteld uit gegevens van uiteenlopende herkomst, die hetzij op OBD-gebiedsniveau zijn gemeten, hetzij naar dit niveau kunnen worden geaggregeerd. Behalve de

door ons verzamelde data betreffende OBD's en OBD-gebieden bevat het bestand CITO-gegevens over het prestatieniveau, CBS-gegevens over demografische variabelen, O&W-gegevens over het aanbod van SO-voorzieningen en gegevens over verwijzing, verzameld door de Nederlandse Stichting voor Statistiek (NSS).

De afhankelijke variabele is de verwijzing uit het basisonderwijs naar scholen voor (primaire) lom-, mlk-, en zmok-onderwijs. Onder verwijzing verstaan we dan gerealiseerde verwijzing, dus *plaatsing*. Deze hebben we nader geoperationaliseerd als de in een bepaalde periode in het SO-LOM, -MLK en -ZMOK geplaatste leerlingen, uitgedrukt als percentage van het gemiddeld aantal basisschoolleerlingen gedurende die periode. Deze operationalisatie kan op elke groep basisschoolleerlingen worden toegepast; in dit onderzoek gaat het in hoofdzaak om de basisschoolleerlingen van een OBD-gebied.

De door ons gehanteerde definitie sluit aan bij die van de doelgroep voor WSNS, zij het dat deze zich tot dusver heeft beperkt tot de zogenoemde groep-1 scholen (LOM en MLK). Niettemin is er veel voor te zeggen om ook de ZMOK-categorie hierin te betrekken. De grote meerderheid van de leerlingen die vanuit het basisonderwijs worden verwezen naar het speciaal onderwijs, komt terecht op scholen voor LOM, MLK en ZMOK (Ministerie O&W, 1990). Verwijzing naar andere schoolsoorten voor speciaal onderwijs, zoals scholen voor lichamelijk of zintuiglijk gehandicapten of scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen, vindt in de meeste gevallen plaats op evident andere indicaties en vaak via een andere route. De scholen voor LOM, MLK en ZMOK zijn zowel van elkaar als van het regulier onderwijs veel minder duidelijk afgegrensd. In dit licht is het niet verrassend, dat voor de onlangs in het kader van WSNS ingestelde Regionale Verwijzingscommissies (RVC's) de ZMOK-categorie wél is 'meegenomen'.

3 Verwijzing per OBD-gebied

De van de Nederlandse Stichting voor Statistiek verkregen gegevens over het aantal verwijzingen en het totale leerlingenaantal per basis-

school per jaar hebben we met behulp van de in dat bestand opgenomen CBS-gemeentecodes geaggregeerd naar het OBD-gebiedsniveau. Met de aldus bewerkte gegevens konden we voor elk van de 60 gebieden verwijspersentages per jaar bepalen (1985/86 tot en met 1989/90). Vervolgens hebben we per gebied het gemiddelde over deze vijf schooljaren berekend. Deze 60 gemiddelden tonen aanzienlijke regionale verschillen in verwijzing. Het gemiddelde verwijsperscentage van het minst verwijzende gebied ligt voor deze vijf jaren op .38, terwijl het meest verwijzende gebied tot een gemiddelde score van .91 komt. Het landelijke verwijsperscentage over de betreffende jaren bedraagt .65, dat is één op de 150 basisschoolleerlingen per jaar. Verder blijkt nog eens dat de verwijspersentages van jaar tot jaar tamelijk stabiel zijn. De standaarddeviaties rond de gebiedsgemiddelden komen, gemiddeld over alle gebieden, uit op .07; ter vergelijking, de standaarddeviaties rond de landelijke jaargemiddelden, waarin de spreiding tussen gebieden tot uitdrukking komt, variëren van .13 tot .15. Mede gezien het vooralsnog uitblijven van WSNS-effecten is er geen aanleiding om aan te nemen dat de situatie nu, zes jaar later, zich ingrijpend heeft gewijzigd.

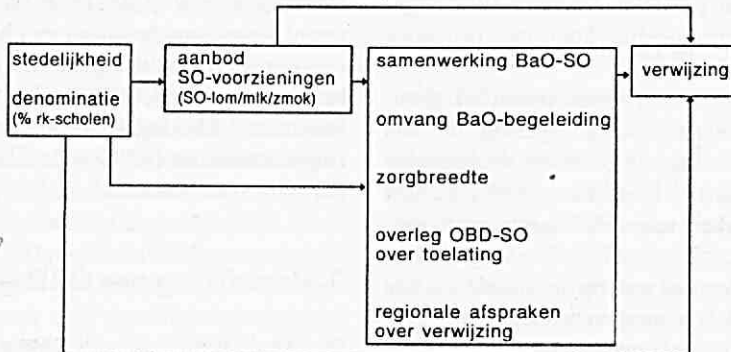
4 De causale analyse

Om te komen tot een verklaring van deze verschillen, hebben we gekozen voor het analyseren van een padmodel (d.i. een zogeheten recursief model met uitsluitend gemeten variabelen) met behulp van LISREL (Jöreskog & Sörbom, 1988). Deze procedure vereist een

keuze voor een bepaald 'beginmodel', waarin een niet al te groot aantal variabelen in een zinvolle oorzakelijke volgorde worden geplaatst. Bovendien dient een onderscheid te worden aangebracht tussen zogenoemde exogene variabelen (onafhankelijken) en endogene variabelen (afhankelijken, die ten opzichte van andere endogene variabelen ook onafhankelijken kunnen zijn).

Omdat bij de samenstelling van het databestand juist gestreefd is naar opname van zoveel mogelijk potentiële verklarende variabelen, hebben we hierin eerst stapsgewijs een sterke reductie aangebracht met behulp van correlatie-analyse, factoranalyses en multiple regressie-analyses. Op grond van theoretische overwegingen, waarin de stabiliteit van de variabelen een belangrijk criterium was, zijn de geselecteerde variabelen in een zinvolle volgorde geplaatst en is een tweetal demografische variabelen ('stedelijkheid' en 'denominatie') als exogeen aangemerkt. Het resulterende beginmodel is weergegeven in Figuur 1.

De meeste van deze variabelen spreken voor zichzelf, maar sommige behoeven een nadere toelichting. Voor de variabele stedelijkheid zijn vier indicatoren gebruikt: het aantal inwoners, de adressendichtheid, het percentage buiten Nederland geboren en het percentage eenoudergezinnen. Het aanbod van SO-voorzieningen moet worden opgevat als de (relatieve) capaciteit van de betreffende schoolsoorten en is geoperationaliseerd als het aantal leerlingen dat deze schoolsoorten bezoekt, uitgedrukt als percentage van het aantal basisschoolleerlingen op een jaarlijkse peildatum. Voor deze analyse hebben we het gemiddelde SO-aanbod over de vijf schooljaren (1985/86

Figuur 1. Het beginmodel voor de causale analyse

tot en met 1989/90) gebruikt. De samenwerking tussen basisonderwijs en speciaal onderwijs is geoperationaliseerd als de mate waarin het SO deelneemt in samenwerkingsverbanden binnen en buiten WSNS-verband (de meting is verricht in de beginperiode van WSNS). Zorgbreedte ten slotte is gemeten aan de hand van drie indicatoren: het gebruik van leerlingvolgsystemen, de aanwezigheid van Remedial Teaching en Interne Begeleiding, en de mate waarin cursussen van de OBD worden gevolgd (volgens informatie van de OBD).

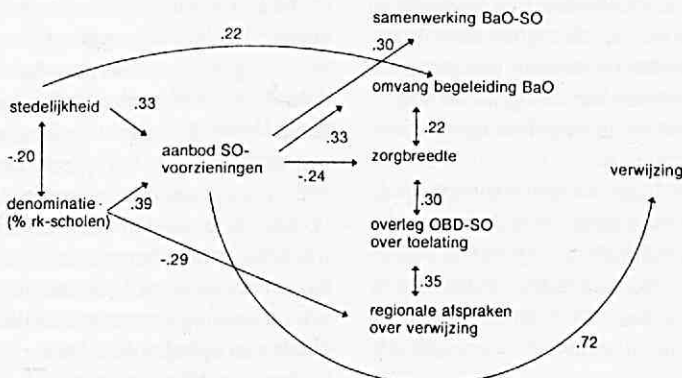
Een dergelijke analyse kan op verschillende manieren worden aangepakt. De door ons gevolgde strategie houdt in dat eerst een 'volledig model' is uitgedraaid, d.i. een model waarin alle onderlinge relaties (paden) tussen alle gekozen variabelen worden 'meegenomen'; dit betreft in bovenstaand schema alle relaties binnen elk blokje alsmede alle denkbare paden van links naar rechts. De onderlinge relaties binnen dit model zijn uitgedrukt in coëfficiënten, die de sterkte van de verschillende paden weergeven en globaal kunnen variëren van -1.00 tot 1.00, waarbij waarden in het middengebied (rond het nulpunt) duiden op niet-bestaande of zwakke verbanden. Het 'volledige model' past, gegeven de gekozen variabelen en de gekozen causale ordening, per definitie perfect bij de data. De kwaliteit van een vereenvoudigd model is af te lezen aan een aantal maten die aangeven in hoeverre dit model afwijkt van het 'volledige model'. In Figuur 2 is een model weergegeven waarin alleen paden met een coëfficiënt boven .20 (of onder -.20) zijn opgenomen; de overige paden worden dan op nul gesteld.

We vinden hier een chi-kwadraat van 19.28 bij 22 vrijheidsgraden ($p = .63$), een prima resultaat. De AGFI (adjusted goodness of fit index) is .87, een resultaat dat als acceptabel kan worden gekenschetst. In dit model wordt 52% van de variantie in de afhankelijke variabele verklaard. Naast dit model zijn enkele andere uitgetoetst, zowel algemene als specifieke (voor lom, mlk en zmok afzonderlijk), die soms een betere fit hebben maar wat betreft de relaties tussen de variabelen niet wezenlijk afwijken van het bovenstaande model.

5 Het scholenonderzoek

Naast de causale analyse op een breed opgezet databestand is een verdiepend onderzoek verricht op twaalf basisscholen. Hiermee werd beoogd een beeld te krijgen van de mate waarin de op regionaal niveau vastgestelde verbanden ook op de scholen zichtbaar zijn en van de processen op schoolniveau die er toe bijdragen dat deze verbanden tot stand komen. Gezien de doelstelling van het scholenonderzoek en met het oog op het beperkte aantal mogelijke deelnemers, is gestreefd naar een behoorlijke geografische spreiding en een goede afspiegeling door middel van een stapsgewijze selectieprocedure (Petersen & Oudenhoven, 1994, p. 46-47). Per school hebben gemiddeld twee teamleden aan een gemeenschappelijk interview deelgenomen. De gesprekken zijn zo veel mogelijk gevoerd aan de hand van concrete verwijzingen die zich in de periode 1985-1991 hebben voorgedaan.

We kunnen de uitkomsten van deze deelstu-

Figuur 2. Padmodel voor de verklaring van regionale verschillen in verwijzing naar het LOM, MLK en ZMOK; alle paden >.20 ($n = \text{maximaal } 60$)

die hier slechts summier weergeven. Over het algemeen hebben de geïnterviewden de indruk dat de activiteiten die in het kader van WSNS plaatsvinden zeker hun vruchten afwerpen. De opvang van zorgleerlingen in het reguliere onderwijs kan er - naar hun overtuiging - alleen maar beter van worden. Of ook het aantal verwijzingen zal afnemen, wordt in twijfel getrokken. Verder lijkt het beleid van de OBD's weinig bepalend te zijn voor de gang van zaken op de scholen rond de opvang en verwijzing van zorgleerlingen. Het beleid van de school zelf legt hier veel meer gewicht in de schaal. De al in veel onderzoek geconstateerde samenhang van de in een gebied aanwezige SO-voorzieningen met de verwijzing naar het SO wordt in grote lijnen bevestigd in de interviews. De meeste scholen denken dat de nabijheid van het SO een belangrijke factor is, maar achten deze niet zo zeer bepalend voor het schoolbeleid als wel voor de houding van de ouders. Over het algemeen is de weerstand van ouders tegen plaatsing van hun kind in het SO - eenmaal overtuigd van de noodzaak ervan - minder groot wanneer de SO-school op niet al te grote afstand van huis of de huidige school ligt. Vrijwel alle geïnterviewden hebben de indruk dat het ontbreken van een SO-school in hetzelfde dorp (bijna) altijd betekent dat - onder invloed van de ouders - minder snel wordt verwezen. Eenzelfde verband bestaat ook andersom (veel SO-voorzieningen betekent veel verwijzingen); of het even sterk geldt wordt door sommigen betwijfeld. Bij de houding van de ouders ten aanzien van verwijzing, spelen vermoedelijk meer nog dan de geografische nabijheid - die in de praktijk vaak redelijk goed te overbruggen is - de vertrouwdheid en bekendheid met de expertise van de school (die door de nabijheid zeker worden bevorderd) een grote rol. Voor sommige ouders kan de signatuur van de SO-school eveneens drempelverlagend werken.

Geconcludeerd kan worden dat zich op de meeste scholen processen voordoen - of die zich nu wel of niet hoofdzakelijk bij de ouders afspelen - die inderdaad kunnen leiden tot een sterke samenhang tussen het aantal verwijzingen en het voorzieningenniveau in een gebied.

6 Conclusies en discussie

Uit onze analyses op regionaal niveau over de periode 1985- 1990 blijkt dat het aanbod van speciaal onderwijs een zeer krachtig, rechtstreeks effect heeft op de verwijzing naar het speciaal onderwijs. Uit het scholenonderzoek komt naar voren dat de ouders mede verantwoordelijk zijn voor dit mechanisme: zij moeten uiteindelijk ja of nee zeggen, en zij zeggen nee wanneer zij de afstand tussen huis en school voor hun kind te groot vinden. Andere wezenlijke effecten op verwijzing zijn op regionale schaal niet vastgesteld.

In gebieden waar relatief veel aan *zorgverbreding* wordt gedaan (in de zin van specifieke faciliteiten en deskundigheidsbevordering), blijkt niet minder te zijn verwezen dan in gebieden waar relatief weinig aan zorgverbreding wordt gedaan. Hieruit zijn niet zonder meer conclusies te trekken ten aanzien van de haalbaarheid van het WSNS-beleid, om een drietal redenen. Ten eerste gaat het door ons onderzochte tijdvak (1985-1990) nog vooraf aan de start van WSNS (1992), waarin een intensivering van zorgverbredingsprocessen was voorzien. Ten tweede komt de door ons gebruikte operationalisering van het begrip zorgverbreding niet geheel overeen met die welke de laatste tijd in WSNS-kader het meest wordt gehanteerd, waarbij de nadruk wordt gelegd op het zogeheten adaptief onderwijs. Ten derde weten we niet zeker in hoeverre de geconstateerde processen zich in de veronderstelde volgorde hebben voorgedaan, omdat een deel van de variabelen gelijktijdig is gemeten en een ander deel via een retrospectieve vraagstelling.

Al met al roepen onze bevindingen omtrent zorgverbreding op regionale schaal diverse vragen op die ten dele door het 'beleid' en ten dele door onderzoek zouden kunnen worden beantwoord. Is zorgverbreding bedoeld als een instrument om de verwijzing omlaag te brengen of is het uitsluitend een middel om de gevolgen op te vangen van stabilisatie en mogelijk reductie van het speciaal onderwijs? Dient het accent in het zorgverbredingsbeleid te liggen op het omgaan met verschillen in de klas, in plaats van op schoolfaciliteiten? Heeft het ontbreken van effecten op verwijzing wellicht te maken met het feit dat de tot nu toe gerealiseerde zorgbreedte overal nog ontoereikend is?

Of met het feit dat deze effecten zich pas na jaren openbaren?

In het recente WSNS-beleid is het al langer bestaande zorgverbredingsbeleid opgenomen als één onderdeel van de strategie. Daarnaast heeft WSNS nog andere ijzers in het vuur, zoals intensivering van de *samenwerking* tussen regulier en speciaal onderwijs. Weliswaar is de samenwerking in het kader van WSNS pas de laatste jaren op grote schaal van de grond gekomen, maar het geeft te denken dat in gebieden waar het speciaal onderwijs al langer deelnam aan samenwerkingsverbanden, niet minder wordt verwezen dan in gebieden waar deze samenwerkingsverbanden pas in WSNS-kader zijn gerealiseerd. Naar aanleiding hiervan kan men soortgelijke vragen stellen als ten aanzien van de zorgverbreding. Overigens zijn er verschillende onderzoeksresultaten die wijzen op een mogelijk 'averchts effect', zowel van samenwerking als van zorgverbredingsinspanningen: beide processen kunnen in de praktijk leiden tot een verhoogde gevoeligheid voor specifieke leerlingproblematiek en daardoor de neiging tot verwijzen gedurende korte of langere tijd doen toenemen; Meijer (1988) spreekt in dit verband van de 'sensitiviteitsthese' (zie verder: Van IJendoorn, 1991; Meijer, Meijnen & Scheerens, 1993; Van Rijswijk, Kool & Van Beukering, 1993).

Basisscholen verwijzen niet veel en niet zo maar. Niet veel, omdat per school per jaar slechts één of enkele leerlingen naar het speciaal onderwijs worden verwezen. Niet zo maar, omdat scholen pas verwijzing adviseren na een tamelijk langdurige en behoedzame procedure, waarin ook alternatieve oplossingen worden overwogen en uitgetoet. Het mag dan ook geen verbazing wekken, dat verwijzing op schoolniveau niet als een probleem wordt ervaren, eerder als de oplossing voor een probleem. Als op basisscholen een appél wordt gedaan om de groei van het speciaal onderwijs tot staan te brengen, zullen de meeste individuele scholen zich dan ook niet aangesproken voelen, aangezien die groei op schoolniveau meestal niet zichtbaar is. Waar sprake is van intensieve regionale samenwerking en informatie-uitwisseling, lijkt een dergelijk appél een betere kans van slagen te hebben.

In de inleiding tot dit artikel zijn enkele in het onderwijsveld levende *denkbeelden* over

regionale verschillen in verwijzing weergegeven. We kunnen op grond van de hiervoor besproken resultaten concluderen dat deze denkbeelden niet erg realistisch zijn. Met name de veronderstelling dat regionale verschillen in verwijzing te verklaren zijn uit verschillen in problematiek, vindt geen steun in de door ons geanalyseerde gegevens. Er is geen substantieel verband gevonden tussen het verwijzpercentage en verschillende indicatoren van achterstand (inclusief CITO-toetsgemiddelden). Wel is het mogelijk dat er in het verleden aanvankelijk een dergelijke oorzaak-gevolgrelatie is geweest, waarna de tot stand gekomen voorzieningenstructuur ervoor gezorgd heeft dat het betreffende niveau van verwijzing tot op heden is geconsolideerd. Maar ook ten aanzien van de totstandkoming van de voorzieningenstructuur zijn er indicaties voor een alternatieve hypothese. De aanwezigheid van een relatief hoog voorzieningenniveau, gekoppeld aan een relatief hoog verwijzpercentage, in de overwegend rooms-katholieke gebieden wijst bij voorbeeld meer in de richting van een cultuurhistorische verklaring (Petersen & Oudenhoven, 1994, p. 65-66).

Dit alles betekent dat onze bevindingen wél onderbouwing geven aan een beleid dat is gericht op *verevening* (toekenning van gelden voor speciale zorg aan regio's naar rato van het aantal basisschoolleerlingen, los van de omvang van de bestaande SO-voorzieningen). Zoals uit voorgaande conclusies blijkt, komen enkele andere veronderstellingen van het WSNS-beleid er vooralsnog minder gunstig van af.

Tot voor kort is wellicht te gemakkelijk aangenomen dat een gericht beleid van regionale samenwerking en zorgverbreding wel het beoogde effect (verminderde instroom in het SO) zou opleveren. Naarmate een structureel effect langer uitblijft, lijkt het onderwijsbeleid meer geneigd tot het nemen van globale aanvullende maatregelen, in de hoop dat deze het gewenste effect alsnog bewerkstelligen. Maar ook deze maatregelen (instelling Regionale Verwijzingscommissies, nieuw systeem van leerlingenzorg, invoering van klasse-assistenten) missen een solide empirische onderbouwing. Omdat de in dit en ander grootschalig onderzoek beschikbare gegevens slechts een beperkt

inzicht kunnen bieden in de werking van bepaalde maatregelen, verdient het aanbeveling specifieke vormen van onderzoek op te zetten om het effect van zulke maatregelen vast te stellen. Een geschikt middel lijkt het opzetten van beleidsexperimenten, waarbij een bepaalde maatregel in één of twee gebieden wordt ingevoerd, terwijl andere beleidsaspecten zoveel mogelijk stabiel worden gehouden. Door de ontwikkeling van het verwijsperscentage in zo'n gebied gedurende enkele jaren te volgen en te vergelijken met de trend in vergelijkbare gebieden en met de landelijke trend, verkrijgt men meer zekerheid omtrent het effect van zulke maatregelen.

Literatuur

- IJzendoorn, W. J. E. van (1991). *(Neven-)Effecten van formatiefixatie*. Groningen: RION.
- Jöreskog, K. G. & Sörbom, D. (1988). *LISREL VII: A guide to the program and applications*. Chicago: SPSS Inc.
- Meijer, C. J. W. (1982). *LOM-onderwijs: Verwijzing en toelating*. Groningen: RION.
- Meijer, C. J. W. (1988). *Verwijzing gewogen: een studie naar de determinanten van verwijzing naar speciaal onderwijs*. Groningen: RION.
- Meijer, C., Meijnen, W. & Scheerens, J. (1993). *Over wegen, schatten en sturen. Analytische beleids-evaluatie Weer Samen Naar School*. De Lier: Academisch Boeken Centrum.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1990). *Weer samen naar school. Perspectief om leerlingen ook in reguliere scholen onderwijs op maat te bieden*. Zoetermeer.
- Oudenhoven, D. A. J. M., & Bakker, J. T. A. (1990, t.b.v. SVO-programmering 1991): *Oriënterende analyse van regionale cijfers met betrekking tot de verwijzing van leerlingen naar het speciaal onderwijs*. Interne notitie.
- Petersen, B., & Oudenhoven, D. (1994). *Verwijzing naar het speciaal onderwijs: een analyse van regionale verschillen*. Nijmegen: ITS.
- Rijswijk, C. M. van, Kool, E., & Beukering, J. T. E. van (1993). *Weer samen naar de Amsterdamse basisschool*. Amsterdam: GPI.
- Ybema, J. F., Buunk, A. P., & Schripsema, R. D. (1995). *Streefbeeld en verevening. Acceptatie van wijzigingen in de financiering van het speciaal onderwijs*. De Lier: Academisch Boeken Centrum.

Auteurs

B. Petersen en D. Oudenhoven zijn als onderzoekers verbonden aan het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Adres: ITS, Postbus 9048, 6500 KJ Nijmegen.

Abstract

How do regional differences in special education placement come about?

B. Petersen en D. Oudenhoven. *Pedagogische Studiën*, 1996, 73, 434-440.

With regard to the proportion of pupils placed in special schools in the Netherlands there are considerable differences between regions. To find out how these regional differences come about a causal analysis was performed on a large database. The supply (i.e. capacity) of special education proved to be the decisive factor. Neither demographic variables nor characteristics of regional education policy turned out to be relevant.